

קיצור קונטרס

מקפחת ספרים

בו ידון זהגהות ושינויי הנוסחאות שהוצאו פנימה אל

הקודש ע"י

המו"ל צמהדורת לילוס צתוספת נופך, והם השמונה
שערים להאר"י (ע"ת שע"כ מצו"ש שערות"ק עו"ת
ועוד), ספרי הרצ עו"ק שמן ששון, הדצ"ש, הלשם,
היום"ד, מערכות אלוקות ועוד, וכן ספר הזוהר מהדורת
ליוורנו עם פירושי המקדש מלך והרמ"ז.

מהדורה פנימית!

אוהד תורג'מן ס"ט.

הפצה פנימית – נתון לשינוי ולהוספה, מהדורה 2.

מפאת הרגישות של הנושא אין להעביר את זה לכל
מאן דבעי.

C

הזכיות שמורות למחבר

שהשקיע שעות ארוכות בדבר

המהדורה הראשונה הופצה בתשעה עותקים בלבד בכוונה, היא נכתבה בכדי ללבן את הדברים מול
רבותינו ולא ע"מ לפרסמה ברבים, אם הגיע חוץ מהמעגל הזה הרי שלא קיבל זאת מידי, ואבקש מכל מי
שישנה בידו לגנוזה.

הנה בבואי לעלות עלי כתב את אשר אשא עם לבבי זה עידן ועידנים, כבדה עליי מלאכת הכתיבה, כי כאשר היה באמנה עימי כל השנים מאמרי חז"ל "היזהרו בגחלתן של חכמים" ועוד, ועל כולנא מה דאיתמר בריש האידרא זוטא הנלמד ממעשה ירבעם ועידו הנביא, וכמה הפליג הלשון שם "דקב"ה בעי ביקרא דצדיקא יתיר מיקרא דיליה, דכתיב בירעבם ותיבש ידו (ששלחה בעידו הנביא), ועל דפלת לע"ז קב"ה אוריך ליה" אבל ששלח ידו בעידו הנביא לא מחל לו הקב"ה ונענש מיד.

והנה יודע אני את דלותי ושפלותי, הנני עלוב נפש אשר אין בי לא ריחא ולא מילתא אף לא מקצת דמקצת מרום גובהם, אך את חובתי אני בא להשיב, כי ראיתי שהרבה נעלם מעיניהם, עד כי יראה להם זר בתחילה אך אחר אשר יתיישבו בדבר, מודים דרבנן איהו גופא שבחייהו, ותורה היא וללמוד אנו צריכים, וזוהי חובתנו, ועל זה נבוא במשפט, ביום שאין בו מנוס ומשען.

והנה בדפוסים הישנים של הע"ח ושע"כ וספרי השמן ששון והדב"ש, אשר הוציאו לאורה בדור הקודם, ועל זכות זו אנו נשענים, נמצאו הגהות של חכמים, ולגודל השממה שהייתה אז בתפוצת ספרי הקבלה, כנראה שהמו"ל לא שמו לב כי הספרים הנ"ל הינם פרטיים ויש בהם הגהות מבעלי הספר, ופעמים רבות בהיותי יושב בשבת תחכמוני, נתקלנו בהבנות שונות בדברי המפרשים, היפך מהדפוסים הנ"ל, לפעמים החסירו מילים ואף משפטים שלימים שמשנים את כל ההבנה, וע"כ באתי לעורר את הלומדים לכך, כי רבים לא יודעים מהעניין, וחשבו להגהות הנ"ל שהם דברי האר"י או הרש"ש, ואינם.

ואף שקטנם עבה אלף פעמים ממותנינו, מותר לנו לחפש את הגירסא הקדומה, בפרט שכן העמידו המפרשים, ואינני ח"ו מטיל דופי כי הייתה פה כוונה זדונית של המו"ל, אלא שהם לקחו ספר ת"ח הגיה לעצמו ועשו בו שימוש לרבים.

ובהיותי בספריה מצאתי את ספרי אותו חכם, וע"כ באתי לעורר לנושא, **ובפרט על הדפוסים החדשים שאינם מודעים לכך.**

ובאמת בהיותי מסובב בין החכמים על עניין זה, חזקוני ואף הראו לי עוד ועוד מקומות בהם ניכר השינוי, אך יש מקומות שאנו ניכר, ומדובר בספרי ע"ח שער הכוונות, פרי ע"ח ספר הזהר, ספר יצירה, נהר שלום, רחובות הנהר, תורת חכם, דברי שלום, אמת ליעקב, ספרי הלש"ם חיבורי השמן ששון, ועוד ועוד.

ועוד ראיה שהדבר לא היה מכוון להטעות, כי המגיה בעצמו כתב את ההגהות בעט אדום, ועשה זאת כדי להבחין בין דבריו לדברי המחבר [וכן השתמש במדבקות], אך המו"ל לא ראו זאת, וראה תראה בעיניך בתצלומים לקמן.

והנ"מ בזה שקשה מאוד לעמוד על הגירסא האמיתית, וכולם לומדים ע"פ הבנת אותו החכם שלא במתכוון, וע"פ הגירסא שככל הנראה הגייה לעצמו בלבד¹.

והנה ב"ה שזכינו שעלתה ארוכה בימינו, ומשמים זיכו לדור אחרון שבנקל יותר מכל הדורות לחזור ולהדפיס ספרי רבותינו, אך דא עקא שראיתי לכמה ממוציאי הספרים שלא ירדו לאופי הדברים, והדפיסו הנוסחאות והשינויים, כאילו הוא מן המחבר ומגוף הספר, ובוה נשתקע העיוות שבעתיים לדרי עלמא ח"ו.

ובהחלט הדבר מעורר דאגה, ובדידי הוה עובדא, בספרי ולעלובת נפש ח"א בסימן פ', ראה כמה דקדקתי בשינוי שערך הלומד שם [שכנראה בחוש היה עצום בנסתרות רק שערך זאת לעצמו, והמו"ל השאילו את הספר מהספריה הלאומית והדפיסוהו, (והנני דוחה את הטענה שאותו החכם שינה בספרי הספריה)] ששינה בין דע"ס לבע"ס מכוח סברתו עיי"ש, ולא שמתי לב שערך שם עוד שינוי מוא"ק לדא"ק שתי שורות אח"כ, עד שראיתי דפוס סלוניקי ישן בספריה הלאומית, ובפרט שראיתי את כתב ידו וסימוניו בעט האדום בתו"ח שבו ערך שינויו (שבראשו יש הקדשה של הרב עו"ק מהר"י קאלימרו לדוד כמוה"ר אברהם קלימארו זיע"א, ובודאי ששינויים אלו לא נתהוו ממנו, ולקמן יתבאר באר היטב), ושם דרכתי חיצו על המדפיסים שלא רק שדרכו בדרכו של אותו הגאון שהגיה אך לעצמו, אלא שהגדילו המידה והגדישו הסאה, שהוסיפו ב' מילים חדשות שלא היו ולא נבראו באף כת"י כדי ליישב הגירסא, ונפלאתי עליהם עד מאוד, ותוך כדי גם אני נפלתי באותה שוחה, אמנם בשוגג ידי, כי שם יש את השינוי הנ"ל, בין דא"ק לוא"ק, המשנה את התוכן, ואף כי העיקרון שם מוסבר, ובס"ד רבה אוקימנן לגירסא, עכ"פ יש להודיע כי מעתה יש לחזור אחר כל פעולות המו"ל, ולהחזיר את הדפוס הישן, ואת הגהות אותו החכם להעביר להערה בצד, ע"מ לזכות לתורה נקיה!!! כמו שנהגו חכמי הדורות הקודמים, וכמ"ש לקמן משם כמוה"ר רבי אהרון פיררא כי פעמים שגירת הדפוס יותר נכונה, ולקמן נביא דבריו באורך.

והנה המו"ל של ספר תורת חכם מהדורת סלוניקי, לא שם לב שבעל הספר הגייה שם בדף ל"א ע"ב בשורה ל"ב תיבת "דעו"נ דע"ס דא"ק" תיקנה לבעו"נ, כדתחזינה עיניך מישרים שהוסיף באות ד' פס תחתון שם, והפכה לב' (עיין בתצלום הבא המצורף), ובזה כיוון לכלול או"א וישסו"ת לכדי פר' אחד, אך ממה שתלאם בס"ג דא"ק לא יתכן להגייה כוותיה, כי א"כ לא יסתדר הסדר הראשוני, היינו עו"נ בעתיק, א"א בא"א דא"ק, וכיצד זה נאמר או"א בישסו"ת דס"ג, כי חלוקה דידן היא לפי פר' לפי הפשטות, ואף שאפשר ליישב גם בהדרך הנ"ל הוא מעט רחוק.

עכ"פ הרה"ג המו"ל בדפוס מרובע ג"כ שינה כמותו, והחליף מדעו"נ לבעו"נ, והיה זה במהדורה השניה שהדפיס בשנת התשס"א, ואחר שהדפיס בשלישית לאחר ארבע שנים בשנת התשס"ה, נרגש מזה שאכתי אינו מתקן, כי מאי אהני שכללן

¹ שכן קשה לי להאמין שיעשה דבר כ"כ חמור שהוא נגד דברי השו"ע [יו"ד רע"ט ס"ב בהגה"ה], ואם עמדתי על זהותו, הרי שלבד מהיותו מקובל מופלא כנראה מההגהות גופא, הרי שהיה ג"כ מו"ץ ות"ח מופלג, וע"כ טענה זו נדחית – והיהורו בחכמים שמא וכו'.

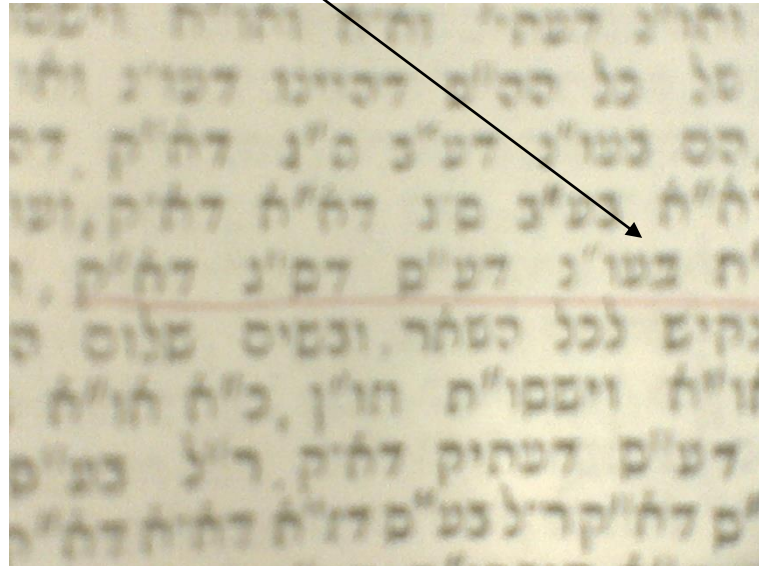
יחדיו לאו"א וישסו"ת, הלא שרשרי הפר' שבא"ק הם כעניין ה"פ ולא עסמ"ב, ולכן הוסיף ב' מילים בתחילת המשפט ואני מן ועני יש בידי ב' כתבי יד ודפוס קדום יותר ולא נמצא כן באף אחד מהם, וכתב "דאו"א עילאין דעו"נ דע"ב ס"ג דע"ב דא"ק", והשאיר מה שתיקן בראשונה בשנת תשס"א, אך בזה כיוון שכתב ברישא דעו"נ, הוא יסדר ג"כ עם השינוי הראשון דשנת תשס"א.

ואף שאינני רוצה לערוך מלחמה דבחיבותא תליא למילת'א, ולרוב חביבותם לדברי רבנו התורת חכם שלא יסתרו אהדדי ערכו עוד שינוי בגוף הספר, וכמו שנהג בזה המו"ל ולא הבינו שהספר שבידם ערוך ע"י ת"ח לעצמו, ואדבר בלשון רכה, מפני כבוד הרבנים הגאונים שקטנם עבה כמה אלפי אלפים ממתנו, שכבר כתב הרמ"א ביו"ד בסימן רע"ט, על דברי מר"ן (דברים הללו הובאו ג"כ בב"י, עיי"ש), וז"ל בסעיף א': "ספר תורה שאינו מוגה, אסור להשהותו יותר משלשים יום, אלא יתקן או יגנוז. (והוא הדין לשאר ספרים) (רש"י וב"י בשם הגהות מימוני ורבינו ירוחם נתיב נ'). ואין להגיה שום ספר על פי הסברא, כי אם בראיה ברורה שיש בו טעות) (הרב ר' דוד כהן בית ט"ו וחרם קדמונים) "עכ"ל. והלום ראית בעיניך כי יש בזה חרם קדמונים, ואדרבה יישר כוחם שנוכח עיניהם חזתה להאי טעותא, ובודאי שהיה להם לכתוב ולהגיה, וכמו שביאר הפתחי תשובה שם בס"ק ג' וז"ל: "עיין בתשובת יד אליהו סימן כ"ז הביא בשם הרמב"ן פרק יש נוחלין דראוי לגעור על זה וכתב דהיינו שרוצה למחוק הנוסחא הישנה ולהעמיד נוסחא אחרת ע"פ הסברא, זו אין נכון, אבל להעמיד שניהם ולכתוב בצד סברתו אינו בכלל זה" עכ"ל כקילורין לעיניים.

ואין לי טענה על שהגיהו רק על שהכניסו הדבר בגוף הספר ולא הודיעונו ע"כ. ועיין עוד בערוך השולחן (יו"ד רע"ט ס"א) שהוסיף דשמא יבואו אחריו ויעמידו הגירסה הישנה, ושכ"כ בספר הישר לר"ת בהקדמה, וחמותי בקודש לרבנו החסיד עיר וקדיש הרחיד"א זיע"א בברכי יוסף על אתר שכתב "הראב"ד לייט עליה עד שידו מגה'ת תקצץ", ושם בס"ב בשם מוהר"י קאסטרו זיע"א שאם הודיע בתחילת הספר שהגיהו מסברתו מותר, וגם זה נלע"ד דצ"ל בכוונת מהר"י קאסטרו, כי הוא באופן שכל שיאחז בספר אף בעיוני בעלמא יבחין כי הוא מדעת המו"ל או המפרש, וכמ"ש הרחיד"א בהמשך דב"ק בסעיף ג' שם: "היותר נכון למגיה"ה בש"ס ופוסקים וכיוצא (וצ"ל שכ"ש במקום שהסברא בהם סכנה דחמירא סכנתא. ולענ"ף), להניח הנוסחא ישנה ובגליון יכתוב הגהתו, וכמ"ש הגאון מהרש"א בהקדמתו כי זימנין דמשכחת נוסחות ישנות אמיתיות והחדשות אמיתיות" עכ"ל הברורה, ואף שנקט בלשון "היותר נכון", עכ"פ לא גרע מלשון הרמ"א שאם משמיט לגמרי הגירסא הישנה או לפחות עביד ליה כהמהריק"ש שכותב בהק'.

וח"ו משנבוא לתת ביקורת כי לכל העם בשגגה אך כיצד נשתוק שרוב הלומדים לא יודעים מכך, ואין הרוגל רואה כי אם מאן דידקדק חיפוש מחיפוש, וההגהות היו צריכות להיות בצד או בסוגריים, ואני עלוב נפש רק באתי להודיע בשער בת רבים שיש לעיין בגרסתם, ומכיוון שהספרים נדפסו באמצעים ישנים לא יכלו לעשות כן, ובזה ליכא חרם קדמונים וגערותם, או כמהריק"ש, ועוד ראיתי להרב החבי"ב זיע"א בכנסת הגדולה בהגהת הב"י ביו"ד סי' רע"ט, אחר שציין כי כן כתב הרי"א ז' והובא בשלטי גיבורים, כתב דברי בדק הבית וז"ל: "שאסור להשהותן בלי הגהה, שמא יטעה בגרסת הגמרא או בספר אחר ויאסור המותר ויתיר האיסור, ואין לך עוולה גדולה מזו" עכ"ל בדה"ב, וכתב עליו משם המהר"ם מלובלין בתשו' סימן ט', דמזה

הטעם ראוי לגזור שלא יקנו ספרים שאינם מוגהים במקום שיש מוגהין" ובודאי שכאן שנעשתה שגגה שרי לקנות אותם ספרים שהוגהו בלא ציון לכך, ואני דיברתי כי לא ידעתי מה אשיב בעידן רתחה (ח"ו) מפחדו ומהדר גאונו, וכי יפקוד א"ל מה אשיבנו, ועושה שלום במרומיו הוא ישכין שלום בננו בזכות מר"ן השר שלום ותלמידו המופלא, ושנזכה לעמוד על דיוקם של דברים ולכוון לאמיתה של תורה ולשמח לעלובת נפש. וצרפתי בזה הצילום כקילורין לעין כל רואה:

וטרם שאמשיך ואביא הדוגמאות אומר, כי דא עקא שמהספרים הקדומים לדפוסים הנפוצים כמעט ולא נשאר מהם זכר, כי כל אשר נמצא עימנו היום לרוב הוא מהמו"ל בהוצאה הנ"ל עם השינויים של אותו חכם שעשה אותם לעצמו.

ואופן ההגהות היה בצורה שעל הרוב אינה נכרת אף בהשקפה שנייה ושלישית, אלא בדקדוק רב, וזה מה שהניע אותי לעסוק ולהסיר מכשול מעמי, כי הגם שבאמת בכמה מקומות צדקו דבריו, ובס"ד נביא לכך דוג', הנה המפרשים לא הגיהו כוונתיה, ואף יישבו הגירסא אשר הוא עצמו שינה אותה, ובפרט שהמו"ל המה הרב קלימרו והרב פירא ומהר"מ מ' ונישטי והיר"א ועוד, ולא השמיטו הגירסאות.

אך ברצוני לעורר עוד על אופי הדברים כי המה קשים מנשוא, וראיתי שחלק מהמחברים בני דורנו שמו לב לעניין (ברכת יצחק דף קל"ג, ברכת מאיר ח"ב עיונים אות י"א, שמן ששון עם פי' האג"ן), ואף שעמדו על אופי הדברים לא עמדו על ההיקף של התופעה, שהמו"ל לא הבינו שיש הגהות פרטיות בספר ושינויי דפוס.

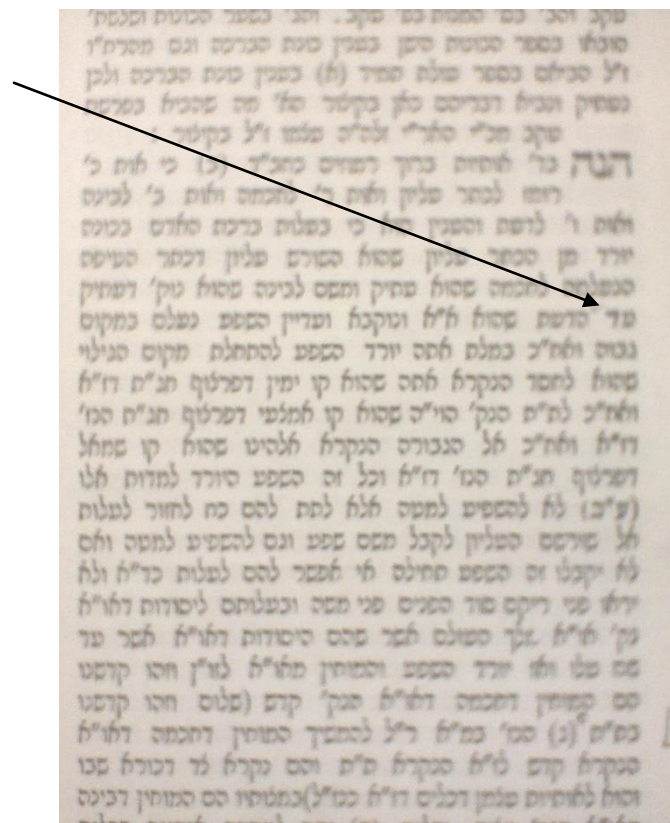
והרי לפניך דוגמא שכל אותם הספרים היו של אותו החכם החסיד הנ"ל, ודאג שבכל ספריו שלו האישיים תהיה הגירסא מתוקנת שלא יטעה בה הוא בעצמו, היינו שאחר ששינה כוונה מסויימת בסידור, שינה בהתאם לכך בנהר שלום, ואח"כ פנה לספר פתח עניים (של השמן ששון על הסידור), ושינה שם באותו אופן, וסוף דבר הרי הפת"ע מפנה לספר תורת חכם, הלך ושינה גם שם, **באופן שלפי הבנה אחת שלו שינה 3 ספרים!!!** (הסידור, הפתח עניים בב' מקומות, נהר"ש, ותורת חכם), והבליע את הגהותיו באופן שלא ניכר אופן

רישומן כיוון שהגיה למסקנה היא (ואין בכך להורות על אופי המו"ל ח"ו, שבודאי שגגו בזה, כי הוחזקו לת"ח וצדיקים, רק שבעניין זה, לא שמו לב לכך שיש הגהות בפנים, וברור שהיה לבם לשמיים בזה), אך אף א' מהמחברים בני דורנו לא כתב כי התופעה של השינויים, היא לא רק באלו הספרים כ"א ברוב ספרי הקבלה שיש בידנו, ונראה שלא הבחינו בכך שאין זה עניין נקודתי, ושניים מהמחברים אף האשימו את המו"ל בשליחת יד בגוף הספר, ולי הדבר נראה כשגגה, וחוסר שימת לב, ורצון אדיר לזכות את הרבים, אך לא כוונה זדונית ח"ו.

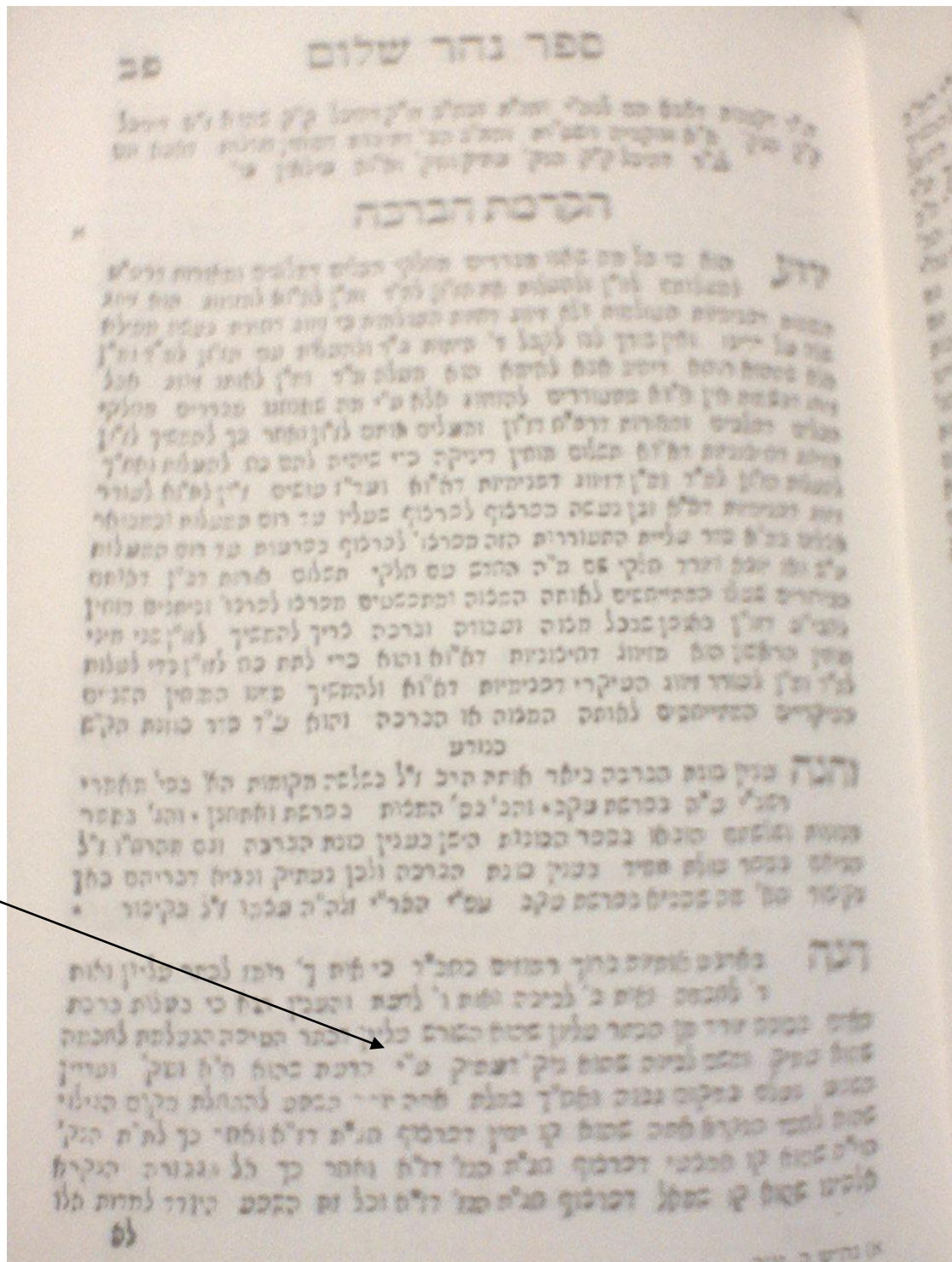
וכעת הנני מביא לך את סידרת התצלומים שעניין תחזה שכל מה שכתבתי אמת לאמיתה:

השינוי הראשון בנהר שלום דף כ' ע"ג: שהרש"ש כתב שהייחוד בין עתיק ונוק' נעשה על ידי הדעת שהוא א"א, והנה הרמ"ע נתקשה בזה ושינה מע"י לעד, וכבר עמד ע"כ הרב בן זיכרי בספרו "ברכת יצחק" דף קל"ג עיי"ש, וכן הדעה והשכל וברכת מאיר (עיונים אות י"א), לכן לא ראיתי צורך לחזור על הדברים, וכן נהגתי לאורך כל הקונ' רק להראות גודל השגגה מבלי להיכנס לעומק העניין, והנה צילומי השיטה: [תיקון בנהר"ש, ואח"כ בהתאם בפת"ע ואח"כ בהתאם בתורת חכם]

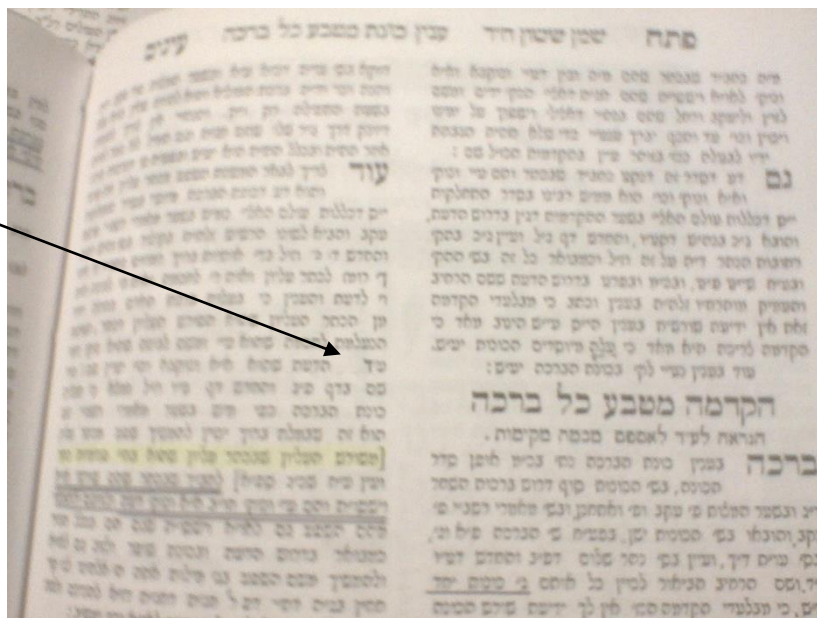
נהר שלום דף כ' ע"ג: [מי שידקדק יבחין באות ד' שאינה דומה לשאר]

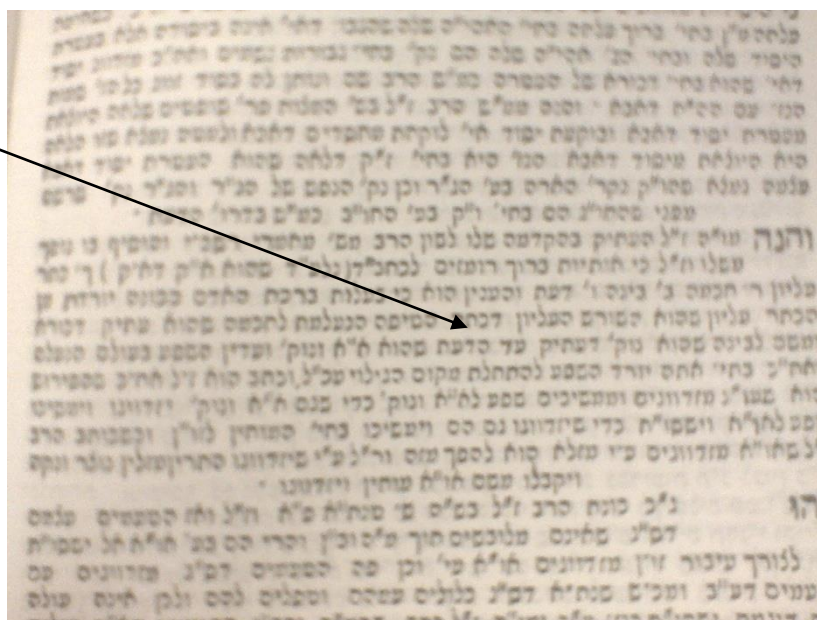
וזוהי הגירסא האמיתית [על ידי] בנהר שלום דפוס סלוניקי (תקס"ו) דף פ"ב:

ולא הסתפק בכך עד ששינה בספרי עצמו ג"כ בפתח עניים, וזה השינוי שערך בספר פתח עניים בדף ב' ע"ג, והשתמש כשיטתו ב"פלסטרם" ומדבקות [יתבאר בהמשך] ע"מ לטשטש הגירסא שלדעתו דעת עליון הייתה פחות מדויקת, אבל הגופן שם שונה ודוק [וגם הרווח של המדבקה]:

וכן ערך שינוי בספר "תורת חכם בדף צ"ז ע"ב, (מע"י ל'עד') כדי שכל הגירסאות יהיו תואמות לדעתו בספריו: [יש מעט היכר בשינוי של האות שתוקנה בעט]

ולסיכום ראינו שלושה שינויים בשלושה ספרים באופן שיטתי לפי הבנה [תחילה בנהר שלום אח"כ בפתח עניים, ומכיוון שהפת"ע פנה לתו"ח שינה ג"כ בתו"ח], אך לנו מותר לדעת את הגירסא המקורית, וזו זכותינו.

והנה יש להעיר כי רבו השינויים שעשה בנהר שלום ובהק' רחוקה"נ, ורק הבאנו ב' דוגמאות, ורבו כמו רבו (אינני מדבר על אותם שחוץ לגליון!), ונביא עוד מעט דוג':

דף כ"ב ע"א: קדשנו יכוון להמשיך [חכמה- מחוץ לגליון] דמקיפי ל"מ וכו'

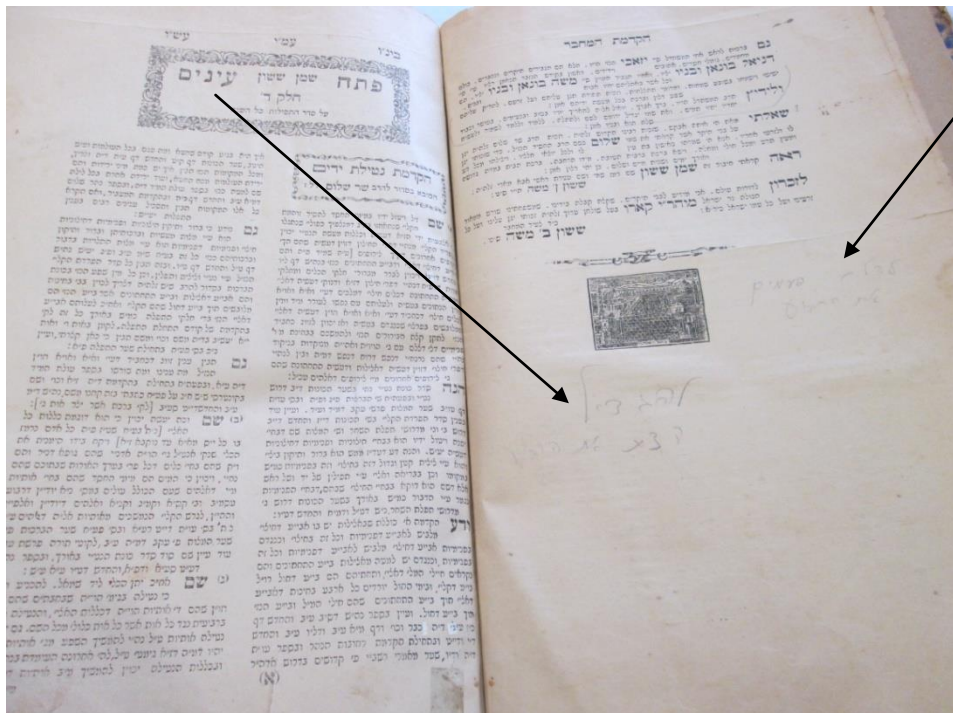
דף כ"ב ע"ב: גם יכוון להמשיך להם לכל פר' נרנח"י פנימיים וג' _ [בגירסא המקורית היה כתוב: וגם, הרב מחק את המם סופית ושם במקומה פסיק שיצא חשבון שישה ביחד, וא"צ לו- שכוונת הרש"ש שישה מקיפים ושישה פנימיים, ושישה שכתב הרש"ש היינו דכ"א ולא דשניהם, ואין הרש"ש צריך לשינויים הנ"ל כמו שביארו באר היטב המפרשים החונים סביב, עיי"ש]. כן הוא בכל כת"י שבידי ובדפוס סלוניקי.

דף כ"ז ע"ב שורה ל"ט: דיניקה והם _ [מחק ה' והוסיף בצד הגהה] חג"ת דמ"ה וב"ן לכל קצה מו"ק עם נרנח"י _ [מחק ד' והוסיף פרטות בצד] נרנח"י וכו'. ועיין בדפוס סלוניקי בדף מ"ג ע"ב שורה ד' ושורה ה' ודוק.

מצאתי גם שינויים רבים בספר חסדי דוד, כגון בסוף אות ע"ט במילה האחרונה, וכן בשורה האחרונה בדף 104, אך אין בידי עוד ספר חסדי דוד ע"מ להשוות, [בספה"ל יש כמה כת"י למי שירצה לעשות עבודה] אך השינוי ניכר שם!!!

אך לא אלמן ישראל, ויד ההשגחה חופפת על עם הקודש כל הימים, ובפרט על העוסקים בסודי תורתו, ואביא לכך דוגמא אישית, כי בהיותי בספריה הלאומית באוניברסיטה בגבעת רם, הנה רצייתי להזמין את כתבי היד של הספה"ק אשר אני עוסק בביאורו של כמוהר"ח דילה רוזה זיע"א וזלה"ה, והנה ידעתי גם ידעתי כי יש כמה כתבי יד של הספה"ק תורת חכם כמ"ש משם הרב פיררא כמובא לעיל, וע"כ העתקתי את כל המספרים הקשורים בקיטלוגים של כתבי יד בלבד, ולא של דפוסים, ותוך כדי נשתרבבו שם שתי מספרי קטלוג של דפוסים, הא' הוא היה מוזמן במכוון, כי ראיתי שהמקטלג כתב כי על הדפוס ישנה הקדשה וחתומה של כמוה"ר יצחק קאלימארו (היה דיין בבי"ד של הרב ח"ד בדרא בנו של החקרי לב²) לדודו כמוה"ר אברהם קאלימארו, והנה שם ראיתי ההגהות עצמן בעט אדום, וכיצד עמל בעל הספר להבליעם שיהיה נהיר לקורא בדבריו, ואף שראיתי ע"ג הספר עצמו מדבקה המתעדת כי ספר זה הוצל מידי הנאצים ימ"ש ושם זכרם, לאחר שואת אירופה האיומה ע"י הפרופסור גרשום שלום ז"ל, כאשר דיברתי עם האחראי על הספרים הנדירים, ובאותו מעמד היה גם הפרופסור דניאל אבהרמס, הרי כי לא יתכן שמר גרשום שלום הוציא זאת מיד המו"ל, וא"ל האחראי כי כמה פעמים קרה שהמדבקה הנ"ל הושמה בטעות, ויש כבר תקדימים לזה, ואח"כ א"ל ידידי הפרופסור דניאל, כי אפשר שהמו"ל היו לומדים בספריה הלאומית, וכאשר היו בספריה ובאתרא הדין סימן, וזו טענה דחויה לאומרה, שא"כ כיצד יש מדבקה שהספר הנ"ל היה ביד הנאצים ימ"ש, ומאידך הוגה ככל הנראה ע"י המו"ל כנראה בחוש מסגנון הדברים לטענו.

והנה אחר זמן ועידן בא לידי פתרון העניין, כי בזמנו לפני כ-40 ש', היה ניתן להשאיל ספרים מהספרייה הלאומית לזמן מה, וכך היו עושים משאיל ספר משם, מצלמים ומדפיסים, ואח"כ הי מחזירים לספריה, או שיתכן שלקחו ממשוהו שצילם את הספר הנ"ל מהספרייה, ובאמת זה קצת תמוה כי מצאתי בפח עיניים שכתב על הכריכה בעפרון: "את זה לצלם פעמים" "להגדיל קצת" וכו' (ראה צילום, הכתב זוהה ג"כ בתו"ח בעפרון) וכנראה בחוש שהוא המו"ל שלא ידע שהדפוס הנ"ל הוא מוגהה, ובשער ערך והשמיט את התרמים מחוסר רלוונטיות, וכן השווה כל שערי הספרים תו"ח דב"ש וכו' [וכן תמצא שם הגהות בכל הספרים שהשאיל והוציא לאור, כגון השמן ששון עם המדבקה הנ"ל, וכן שער היחודים שסימן בו, סימוניו הם בעט אדום, ועוד ספרים, וכנראה שהוא מספריה אחת]

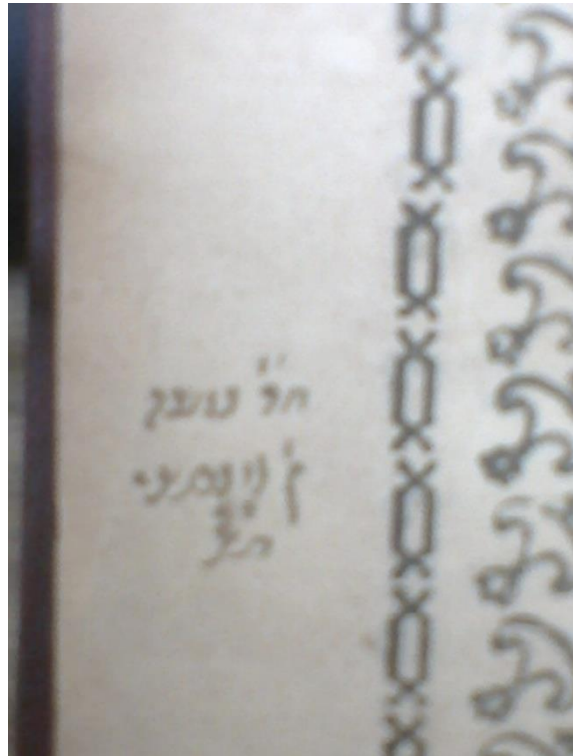

והנה יד ההשגחה סובבה כי שם בספרית גרשום שלום, ישנו דפוס של התו"ח היינו דפוס סלונקי דשנת תר"ח המקורי ללא אותם ההגהות, והנה המיוחד שבספר זה הוא כי בראשו ישנה חתימה שכתוב בה בזה"ל: "ח"ר משה נ' וינישטי ס"ט", והנה כאשר יראה הרוואה כי המדפיס השלישי של ספר תו"ח הוא החכם הנז', ואפשר לשער כי ספר זה קיבלו במתנה אחר שנסתיימה מלאכת ההדפסה³, ועוד שיש בו הגהה אחת בלבד, ששם שינה

³ והנה כך נראה ממ"ש ח"ר, כי אין חכם בעיני עצמו, ואף כי כתב ס"ט, אין זה ראייה עד כי ירצה הטוען לומר, כי אין זה דרך המקדיש לאיש לכתוב עליו ס"ט, וזה אינו, כי כמה פירושים איכא לר"ת ס"ט: 1. סין טין- היינו עפר דל והוא לשון שפלות 2. סימן טוב- וכן מצאתי כמה פעמים בכת"י 3. סייף טב- וכן מצאתי כי סיום זה אופייני לחכמי מכנס ורבאט ובכלל לחכמי מרוקו וצפ"א, וכן מצאתי במכתבים קדומים שחתמו כן, ועד למכתבים מהרה"ג רבי יוסף משאש ועוד, ואף שבד"כ היו חותמים כך: סל"ט או סיל"ט או סילט"א, מכ"מ מצינו שג"כ חתמו בקצרה ס"ט וזו תהיה הכוונה, וע"כ אין זה מוכיח שספר זה לא ניתן לו במתנה. וקנצי למילין כי אפשר שפירוש ר"ת ס"ט הוא ספרדי טהור, כדמרגלה בפומיה דאינשי דעלמא, ואף כי שמעתי כי מגחכים בזה, אפשר שכן הוא, כי

מציונו של הרב תו"ח מפ"ג לפ"ו באחד הדפים, ולפי הגהה זו אפשר לראות כי לא נשתנה שום דבר מהדפוס הראשון, וגם משהו נשתנה ה"ה מוגהה בצד בלבד!!

זו היא תמונת השער של ספר תו"ח הנמצא בספרייתו של גרשום שלום (מס' קטלוג R1236) אפשר לראות את העיטורים שסביבות השער של דפוס סלוניקי שנת תר"ח, עם חתימת המדפיס ח"ר משה ן' ויניסטי:

והנה יש לדקדק כמה היו נזהרים החכמים ממדפיסים שמא יבליעו הגהותיהם בדפוס עד כי דרך חכמנו היה ליתן הסכמה אף על המדפיסים ולהזכיר שמותיהם בפירוש, ולא הסתפקו רק בשם בית הדפוס בו הובא הספר להדפסה, לדוג' כמובא בספר תו"ח בכל ההסכמות, לא נפקד אחד, הן של הרב כמוה"ר שאול מולכו זיע"א, והן של הרב רפאל אשר קובו זיע"א. וכן מצאתי בספרים רבים, ואכמ"ל.

ואף כי רבו הדוג' בהם שינה המגיה לעצמו בספר תו"ח האישי שלו, הנה הבאתי רק דוג' אחת שלגבי המו"ל קחשיב שעביד ביה מצווה, אך שגגה היא.

ידוע שלדוג' במרוקו נתפלגו הרבנים לב' כיתות, המגורשים המכונים הקסטיליינים שבאו למרוקו בב' הגירושים (דש' קנ"א ורנ"ב), והרבנים המתיישבים שהיו במרוקו זה עידן ועידנים, והנה הדבר ברור לכל קוראי העיתים, כי דברי ריבות רבו כאן, עד כי היו נבדלים זמ"ז, ובפרט בעניין הנפיחה של הריאה (יו"ד סי' ל"ו) ועוד, וראה בשו"ת משפט וצדקה ביעקב להיעב"ץ (המרוקאי), ולמהר"ח גאגין בספרותם, ואפשר שאף נבדלו בחתימותיהם לומר 'ס"ט', היינו הנני נצר למגורשי ספרד ושייך למנהגיהם ולשיטת פסיקתם, וכן שמעתי.

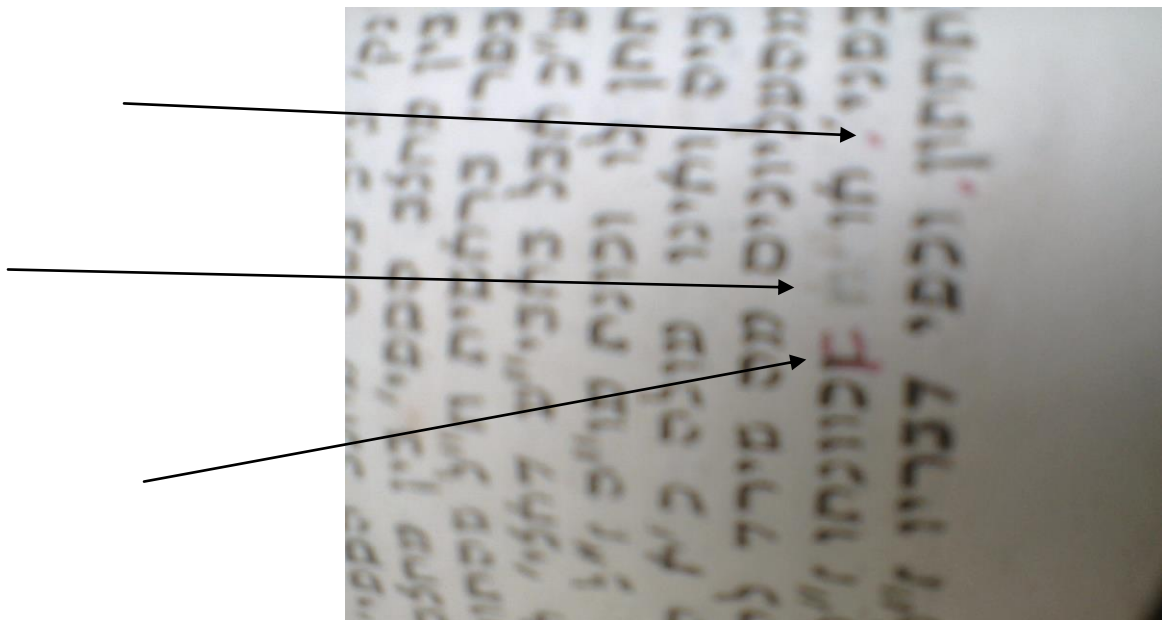
אך ברצוני להוסיף עוד דוגמאות הממחישות את המדבקות המשטשטות ואת המחיקות בכח ע"מ לטשטש את האותיות כדי להעמיד גירסא כפי הבנתו, וזו מתוך כוונה להעיר בדברים לעצמו, ולא להדפיסם ברבים.

כאן אנו רואים ב' דברים:

א. מחיקה כוחנית שטשטשה את המילה (רואים גם את השינוי מאו"א וכוונתו ל:או_שכוונתו!!) – חץ שני.

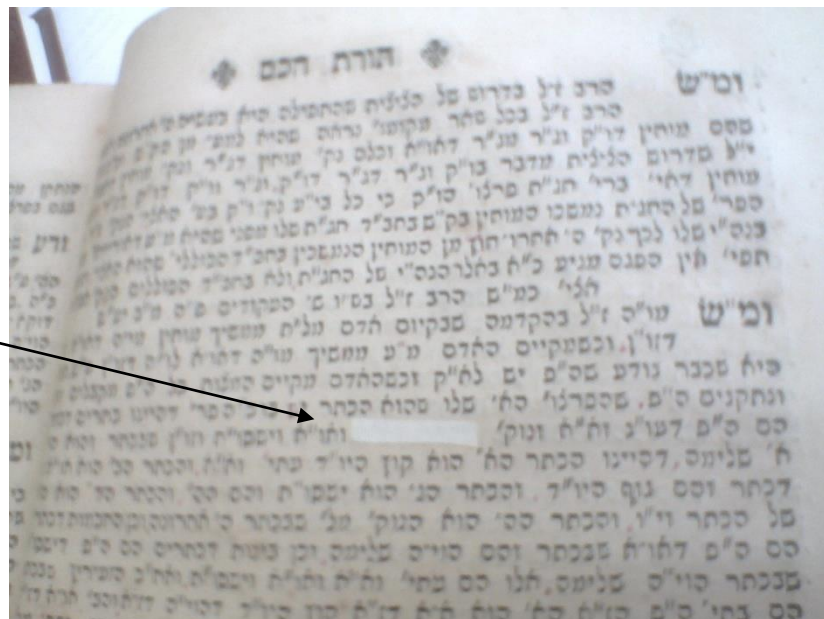
ב. האותיות האדומות (לדוגמא כאן הוסיף את האות ש) – חץ שלישי.

ג. הפיסוק, שמורה את ההבנה, וכן פיסק את כל הע"ח התו"ח נהר"ש הזוהר, שער כוונות דב"ש הקדמות ושערים ללשם, אוצרות חיים ועוד ספרים רבים, וכולם היום הולכים אחר שינויו בלא שומת שכל בדבר, והכוונה הן ללומדים והן למהדירי ומוצאי הספרים! – החץ הראשון.

המדבקות והפלסטרות

שיטה נוספת היא הדבקת מדבקה או פלסטר (חום או לבן) על חלק מטקסט ע"מ להעמיד גירסא כפי ההבנה לעצמו, והרי לפניך דוגמא למחיקה של בעל הספר קודם הדפסת המדורת צילום, נראה להדיא המדבקה הלבנה המסתירה חלק מהטקסט [יש עוד דוגמא לכך שהבאנו בהמשך, חוץ מעוד הרבה פלסטרות]:

[אגב המתבונן היטב יוכל לראות את הפיסוק השיטתי בעט האדום המכבב לאורך כל הדרך, כמעט כל שורה!!]

לקמן יש מדור נפרד לספר תו"ח עם חלק מצילומי ההגהות, אנו עובדים על ספר זה להגיהו מדפוס קדום ומב' כת"י יזכנו הי"ת לאורו, אכ"ר.

סינויים שעציד ליה צוהר

הקדוש

הנה אחר שהסברנו העיקרון אינני רואה צורך להרחיב.

הנה הן אמת שכבר הבאנו לעיל משם מהר"י קאשטרו שאם הודיע בתחילת סיפרו שהוא מגיהו הרי הוא מתיר בזה, וכבר הסברנו כפי הנלע"ד, שכל דבריו הם דווקא באופן שכל מי שיאחז בספרו יוכל לידע תיכף שהוא מוגהה מסברא או מכת"י, והנה כפי אשר נביא צילום לקמן, שבזה יש מליץ טוב להרמ"ע ז"ל שהגיהה הזוה"ק, שהודיע כן בתחילת ספר בראשית, וז"ל: **"כל הזכויות שמורות הוגה על פי ספרים מדויקים מטעויות ושיבושים שנפלו בדפוסים ישנים, והובא לדפוס מחדש על נייר משובח ובכריכה מהודרת ע"י הרב מרדכי עטיה שליט"א רחוב יוסף בן מתתיהו 18 ירושלים ת"ו שנת תשי"ט תש"ך"** עכ"ל וכן בספר שמות "שנת תשכ"א" וכו'.

הרי שהודה שהוא המגיהה של הזוה"ק, אך אין ללמוד מכאן לשאר הספרים שנדפסו על ידו ח"ו, כי לא יתכן שיעשה כן.

ואע"פ שהיה בידו כמה ספרים, הנה דרך בזה דרך אחרת [ויש לו אילן גדול להתלות בו הוא מהר"י קאסטרו ביו"ד רע"ט, שאם מודיע בראש ספרו מותר לו להגיה, והרב החק"ל המופלא הנ"ל זיע"א דאג לעשות כן, בשער בת רבים בזוהר, ובשאר מקומות לא עשה כן ולכן ק"ק לטעון כפי שכתבו כמה ממחברי דורנו (ברכת יצחק דף קל"ג, וברכת מאיר עיונים י"א) כי הוא "שלח יד בדפוס", ח"ו- כי כשעשה כן הודיע, רק שכנראה צילם מהדורה ששונתה ע"י חכם קדום אליו, ויש לי עוד אפשרות לבאר כי אפשר שבזמנם היה נהוג בספריה הלאומית עם הספרים הנדירים כהנהוג כיום עם הכת"י, שאי אפשר להשאיל כ"א להזמין צילום, והספריה היא שצילמה על דעתה, אך הדבר יקשה מכמה כיוונים עיין מ"ש לעיל על שער הפת"ע], כי הלום ראינו כי גם להרב פיררא היה כמה כתבי יד של ספר תו"ח, ואפי' מהדורת הדפוס, וכלשונו הטהורה: **"ולכן לפעמים תמצא שאפילו שגירסת הדפוס היא יותר נכונה, אעפ"כ הגהתי, לפי שכן נמצא בעיקרי אכן. ומה שהגהתי אני בעצמי כתבתי עליה נ"ל, ר"ל, והבחר יבחר האמת והשלום"**

והנה תראה כמה נזהר בזהירות רבה מלשונות, ולא ההין בנפשו ליגע בדפוס אף שמצא את הלשון יותר מכוונת וקולעת השערה, כמו שגזרו בזה הראשונים כמלאכים **שמטה קללה וחרם** (רבינו ירוחם, הראב"ד והרמב"ן), והנה יושרו הפנימי של הרב פיררא כ"כ נעם לי, וע"כ ראיתי צורך להעתיק כל דבריו הכתובים קודם הגהותיו המופלאות, ודוק ששם מספר

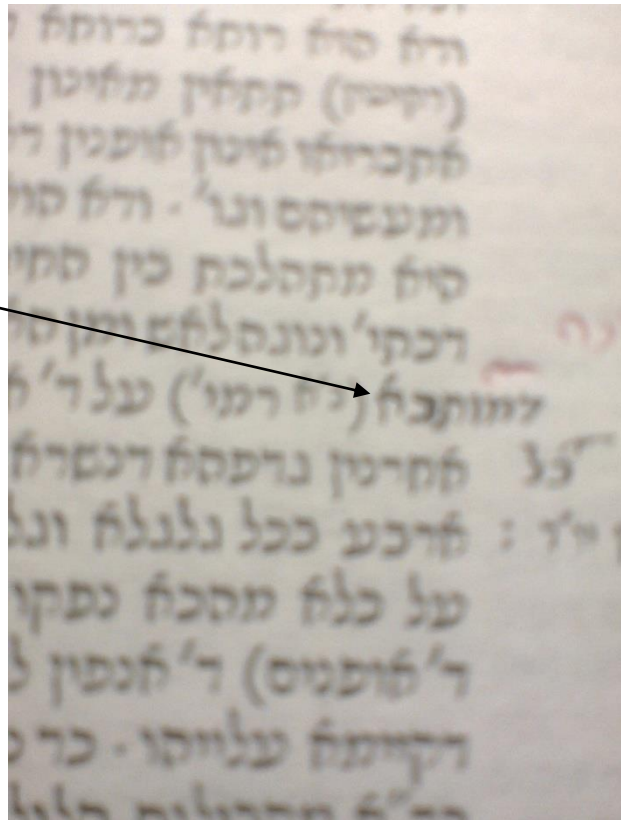
על גודל הטירחה התלויה בזה, וז"ל הטהורה: "מודע לבינה שבהיותנו פה עיה"ק ת"ו הקרה ה' לידינו ספר תורת חכם כתיבת יד העיקרי, וידוע שבדפוס נופל כמה טעויות, ובפרט באלו הפרטים של הרב זיע"א, לכן חננו ה' עזרתנו וטרחנו הרבה ויגענו, ולמודעי אנחנו צריכים שכל הגהה הכתובה סתם, היא שכן כתוב בספר כתיבת יד העיקרי הנז', ולכן לפעמים תמצא שאפילו שגירות הדפוס היא יותר נכונה, אעפ"כ הגהתיה, לפי שכן נמצא בעיקרי אכן. ומה שהגהתי אני בעצמי כתבתי עליה 'נ' ל' 'ר' ל', והבוחר יבחר האמת והשלום:" עכ"ל של הרב פירא והביאו זאת המדפיסים ז"ל בדפוס תו"ח שהוציא מהדורת צילום בסופו, והוא צילום מספרו של הרב פירא אפר יצחק⁴ דף י"ז, והלשון הנ"ל היא בראש הצילום, ומיניה תלמד כי דעת מהר"י קאשטרו לא אימצה רבים, וגם היא באופן שהעמדנו.

ובר מן דין, אכתי איכא למיתמהה, מאן יימא לן עדיפותיה דחד מאידך וכמ"ש הריטב"א הבאנו לשונו לעיל, ואף שיש בזה מצווה שלא להניח ספרים לא מתוקנים, היינו רק באופן המותר שמגיה בצד ולא בגוף המילים, ובפרט שכבר קדמו להרב המופלא המקובל הרמ"ע זיע"א מגיהים לזוהר הקד' הם "שני צנטרות הזהב הרבנים המובהקים כמוהר"ר יעקב נ' נעים וכמוהר"ר חיים אברהם ישראל זאבי שליחא דרחמנא מעיה"ק חברון אשר בחברת אנשים אחים יראי ה' וחושבי שמו אזורו חיל לחזור ולהדפיס זה ספר תורת האלו' **בתכלית השלימות מנופה בי"ג נפה**⁵", ואם נהרהר על נפות הראשונים כמלאכי אלו', מה נותר בידינו סברא או גירסא. ותו גם אם נמצא טוב מהם האם על ספרנו חתום גאון עוזנו הרב חיד"א זיע"א, וכי הבנתו והשגתו אינה מדויקת, ובפרט שהסכימו עליו טובים וגדולים בד"ץ רבא דק"ק ליוורנו, וכמ"ש הלשון לעיל משמם, אך מכיוון שהודיע כן, סרה מעליו לזות שפתיים.

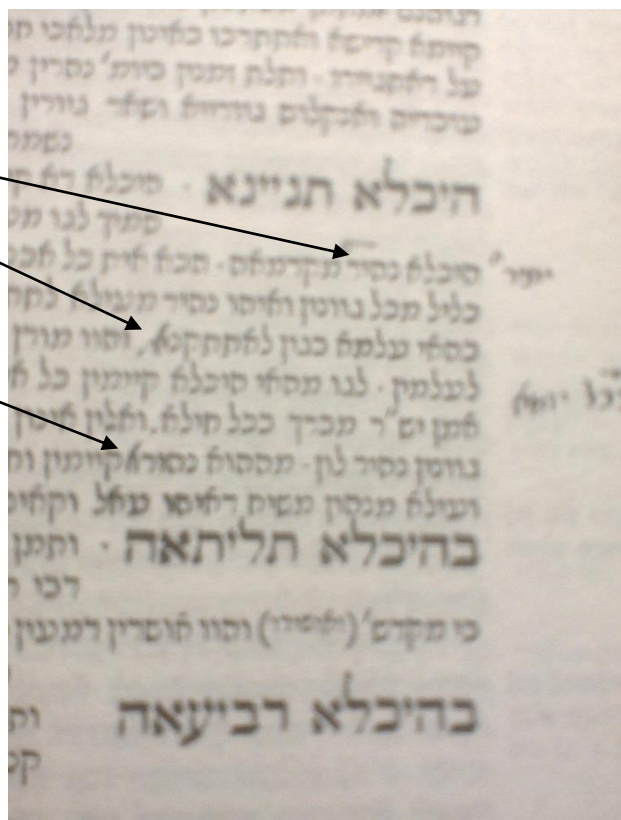
והנה כשהתחלתי לסמן לעצמי היכן נמצאות הגהות הרמ"ע ז"ל, שמתי לב כי יש כב' שינויים ממנו בכל עמוד!!! (להלן הרשימה שרשמתי לעצמי: דף מ"א ע"ב, מ"ב ע"א, מ"ב ע"ב, מ"ג ע"א פעמיים, מ"ד ע"א שלוש פעמים, מ"ד ע"ב, מ"ה ע"א, מ"ה ע"ב והרשימה עוד ארוכה), וראיתי כי יש הגהות שכמעט א"א להבחין בהן כגון שעיה ב' (בכתב רש"י) לכ', והנה אין צורך בדוגמאות של צילום, אתן לך שתיים, ותוכל למצאם לאלפים ורבבות, ואשמח אם תודיעני בעמוד שלא מצאת בו שינויים, כמה דוגמאות.

⁴ וכבר הערנו בספרנו "ולעלוכת נפש" ח"א בדף ב' בהגהה, כי בטעות ייחסו ספר זה לכמוה"ר אהרון פירא, ובאמת הדפיסו בנו רבי יצחק פירא זיע"א, עיי"ש למקורות וצינונים.

⁵ הסכמת בי דינא רבא דק"ק ליוורנו.

כאן [בראשית דף מ"א ע"ב] נראה ששינה הגירסא דמותבא מב' נוסחאות קדומות (שהמדפיסים הואילו לשמרן, וכן תמצא שפעמים מהפך הסוגריים, ומה שהוסגר נפתח ומה שהיה בגירסא הוסגר ע"פ כת"י או דפוס).

כאן [בראשית דף ל"ח ע"ב] כאן אנו רואים כי בתיקון הראשון עדיין ניתן להבחין בתיקון שנעשה כפי מ"ש הרמ"א ביו"ד בסימן רע"ט, וכמ"ש לעיל אך בב' המקומות שאח"כ כמעט ולא ניתן להבחין בשינויים, ויש מקומות שבהם יישבו המפרשים הלשונות, אך כיוון שרציתי להקיף כמה ספרים והזמן קצר והמלאכה מרובה, הנחתי לזה לע"ע, רק תעיין בדברי בעל הסולם על אתר (ובאמת כמדומני שהוא המפרש הדייקן ביותר בעניין הנוסחאות שדבק בנוסחאות הזוהר הקדוש ולא רק במתיקות'ו ודובש'ו, ויישר חייליה, וממנו נלמד), ותראה שגם לו היו אותם נוסחאות בב' המקומות הראשונים וצינם בצד (חלק ב' עמוד ח-ט), אך באחרון לא היה לו גי' אחרת וכתב מההוא נהירו קיימין, והן אמת שלו לא הייתה את גירסת ליוורנו הקדומה, וע"כ הביא את השינוי השני אך הראשון בא בגוף הנוסחא, כמו שהדגיש בהקדמתו לך שם וראה, ובעניין הזוהר לא העמקתי דיו להעמיד, אך דע כי יש להשוות עם המפרשים כי פעמים פירשו הנוסחאות בדווקא.

שינויים שנמצאו בספר עץ חיים למהרה"ו

והנה בע"ח רבו השינויים ששינה ואף שפעמים שהמפרשים קיימו הגירסא אכתי בעל הספר ז"ל שהיה גאון מופלא שינה מהם, וידע הקורא כי גם בע"ח הפליא לשנות גירסאות (ומותר לו שעשה זאת לעצמו), ואף שחזינו לבעל הגהות חדשות⁶ שעשה עבודה נפלאה, שנרגש כמה פעמים משינויו של המהדורה המצולמת ודרך חיציו על המהדורה הנ"ל ובצדק, הנה במקומות אחדים [האמת שאינם אחדים כלל!!!], ובפרט כאשר השינויים מובלעים היטב לא הרגיש בהם ואף הדפיסם, וכש"כ תוכנות הספרים המוקלדים שעליהם אין לסמוך, וכן רוב הספרים בתוכנת "היברו בוקס" כוללים בתוכם הגהותיו של בעל המהדורה המצולמת ז"ל (באשר לתוכנת אוצר החכמה אין לי אותה ולא בדקתי רק א"ל הרה"ג יעקב נ' שמעון שליט"א כי בה יש ש"ש נקי מהגהות, אך ספר תו"ח שם מלא בהגהות והעתיק כהיברו בוקס).

ההוצאה הנקייה מהגהות בעל הספר ז"ל, היא הוצאת דפוס המישור, שהייתה באיזה כולל ברובע תקופה מסוימת, כעת איננה בידי ואיני יכול לשוב ולעמוד על טיבה (רק שהיא דפוס וורשה תרנ"א, ושהייתי אצל הרב בצרי א"ל כי הוא לומד רק במהדורה הנ"ל, ואף הוציא לי אותה והראה לי, וכן הספרים שהו"ל אין בהם הגהות בגוף הטקסט כ"א בשולי הגליון).

גם הוצאות מאוחרות יותר (הרה"ג מוקדסי שליט"א, ופי' בית לחם יהודה), גם הם חזרו והדפיסו עם הגהות בעל הספר המצולם בגוף הטקסט!!! ואם יזכנו הי"ת נרחיב בזה, באופן שכמעט לא ניתן להשיג ע"ח מבלי ההגהות של המהדורה המצולמת.

והנה למודעי כי בשני התחומים הללו, היינו ההגהות שבספר הזוהר וההגהות שבספר ע"ח, המכה היא אנושה, אין עמודה בלא הגהות!!! ואין איש משים על לב, אגב גם הפיסוק הוא מהמו"ל ובעל הספר (לפעמים משנה משמעות בהרבה, ועיין בדוג' לעיל), והנני בא רק לפתוח צוהר כי אם ארצה להעמיד כל התורה קודם נגיעה, אכלה זמני כי רבו עד מאוד!!!

⁶ עץ חיים בהוצאת יריד הספרים, עם הגהות חשובות מכת"י, ויש להעיר כי מכון עלי עין בצפת תובב"א, הוציאו מהדו"צ של ע"ח שהגה בו הרש"ש, והגם שהמו"ל הנ"ל ערך את הגהות הרש"ש פעמים שנעלמו עלי עיניו, וכדחזינו כמה פעמים, ועיין ב"ולעלובת נפש" ח"א, ומשם אם תבדוק הרבה שינויי לשון לאין קץ, ועל הרוב אינם עקרונות בהבנה, רק מה שיש להעיר שהמו"ל פעמים לא שם לב והדפיס את הגהות שבגוף הע"ח (כנראה מהתקליטור התורני שהוא משובש מהמו"ל!), ועל הרוב שם לב לכך רק שהשינוי ניכר, אך כשהשינוי לא ניכר כגון שעיבה ב' (בכתב רש"י) לאות כ' לא שינה, ולקמן אתן לך דוגמא מע"ח ח"ב דף ל' טור ג' אות ו' "פר' זה השלישי גם הוא גדול ככל (במקור כתוב בכל) קומת זה הפר' השני כולו", והעתיק ככל ולא נרגש מזה וכן הוא במקומות טובא.

ומי שירצה לעמוד ע"כ יוכל לחפש את המהדורה עם ההגהות בספ"ל, במחסן ספרים נדירים.

והנני להביא כמה דוגמאות:

הדוגמא הראשונה היא משער ל' דרוש ה', ע"ח ח"ב דף כ"ט טור ימני (לקמן הצילום), וז"ל: "הפר' הג' הפנימי והגבוה מכולן הוא מתחיל מסוף שלישי [בכת"י: א'] (המו"ל: אמצעי) של יסוד שבו. וכו'", עיין בצילום של השינוי אותו ערך הרב בעל הספר ז"ל, שממנו צילמו המדפיסים, והנה כל בר בי רב דחד יומא יודע כי יש הבדל בין שלישי א', לבין שלישי אמצעי, והנה אף היפ"ש בדף הקודם גריס ליה: "שלישי אחד של יסוד שבו", והיינו שקיים הגירסא, ואף שאפשר ש'שלישי אחד' היינו האמצעי, מכ"מ אכתי קשה (גם) בהוצאת הרב אשלג גריס אחד, אבל לא מצינו מי שגרס אמצעי כ"א במהדורת המו"ל, כי במהדורת 'עלי עין' של הרה"ג הרב טוילה בדף רס"ג בע"ח שהיה הרש"ש זיע"א לומד בו, כתוב א' בלבד, והמו"ל יריד הספרים לא נרגש בזה!!

והנה הן אמת כי יש כאן קושיא, וכפי אשר הקשה הרב דגלי אהבה, והובא לו בקודש בספר מזכיר שלום על אתר (דף רמ"ב אהבת שלום), והרב מזכיר שלום לא קיבל תירוץ ותירץ בעניין אחר, ומבלי להיכנס בקושיא ובתירוצו, הרי ששניהם קיימו הגירסא של שלישי א' (הינו ראשון, וזה מה שהוקשה להם שם עיי"ש), וכן הוקשה להרב באתי לגני בח"ב דף קס"ב באות ד' העתיק הלשון כפי הגירסא הקדומה, ובא בתירוצה בדף קס"ג בטור ב', ואף שנשאר ללא תירוצו חלוט, וכפי שכתב שם "וגם כאן י"ל פורתא לא דק", אכתי בגירסתו מלמד שלא שינה.

וכן פירש והעמיד הגירסא והכריחה הרה"ק מהר"י פתיה זיע"א (בדפו"י בל"י ח"ב דף ל"א טור ד'), עיין לו שם מ"ש על פר' הכתר ולמי מתייחס זה השלישי הראשון ודוק. וכן מצאתי להש"ש שנסתפק בהכי, אך אף אחד לא ההין לשנות הנוסח, אלא טרחו ואף עלתה בידם ליישב הגירסא כמות שהיא, ונתחדשו להם הבנות רבות, באופן שמי שלא יקרא הגירסא בנוסח הקדום הא', לא תתעורר אצלו שאלה, וע"כ לא יצא לבקש דברו בין דודים, וכי ניימא שבזה הרוויחו הבנה בע"ח, אדרבה בזה הפסידו הבנה עמוקה בע"ח, ואם הרב יפ"ש והרב דגלי אהבה והרב סלימן מאני והרב שמן ושון והרב פתיה וחכם ששון עבד אל עזיז, כל אלו קיימו הגירסא, מאן דהוא גדול ככל שיהיה יוכל לשנותה עד כדי שהוא מגייה בגוף הע"ח, כאילו שהגירסה הקדומה אינה אלא טעות דפוס?! וכמו שצוודנו כנראה גם בע"ח לא ידעו מהגהות אלו הנמצאות בגוף הספר במהדורה המצולמת [וח"ו לומר "שלחו יד" כמ"ש כמה מחברים]